

A nagybirtok hatása a magánjogra.

Mielőtt e kérdés tárgyalásába foglalnánk, előbb általánosságban kell a gazdasági viszonyok és a jogrend egymáshoz való viszonyáról szólni. Kétségtelen ugyanis, hogy a nagybirtoknak a jogéletre és a magánjogra gyakorolt hatásáról csak akkor szólhatunk, ha a gazdasági viszonyok a jogra egyáltalán gyakorolhatnak befolyást. Előadásomat ehhez képest két főrészt osztom: I. A gazdasági viszonyoknak a jogra gyakorolt hatása; II. a nagybirtoknak a jogra, különösen a magánjogra való hatása.

I.

A jogászok évezredek keresztül jogalkalmazó mesteremberek voltak, akik az alkalmazta szabályok eredetével, azokkal a tényezőkkel, melyek a jogra hatnak, nem törődtek. Marx ébresztette fel a jogászokat s mutatott rá arra, hogy a dolgok igazi megértéséhez az alapok ismeretére van szükség.

A gazdasági rend és a jogrendszer egymásra való hatását a modern jogászok is eddig mindig a római jogászok szemüvegén át nézték, ezeknél viszont a gazdasági jelenségeket, mint Oertmann*) mondja „csak az egyedül uralkodó jogtudomány árnyékában” található. A római jog örök érvényének hatása alatt álló jogászok felfogása tehát kell, hogy ugyanezt a felfogást tükrözze vissza. Nem csodálkozhatunk e szerint azon, hogy az első modern jogász Stammler,

*) *Die Volkswirtschaftslehre des Corpus iuris civilis* (1891.) bevezetésében.

aki e kérdéssel behatóan foglalkozott, alig jut helyesebb eredményekre Werbőczy-nél, aki szerint a nemzetek joga megosztotta az uradalmakat, kitalálta a vagyonekülönítést, meghonosította a . . . fogságot stb.

Stammler *) véleménye szerint is a jog a *prius*, a gazdaság a *posterius*, mert jog nélkül gazdálkodás sem lehetséges; természetes tehát, hogy megakad magyarázataiban. Ebből bírálója, Simmel**) véli kiegészíteni azzal, hogy) azt mondja: logikailag előbb van jog, azután gazdaság, de időrend szerint megfordítva. E magyarázatra azonban nincs szükség, mert a keletkezés időrendje kétségtelen s bizonyos, hogy előbb kellett gazdálkodni s csak azután volt szükséges a gazdálkodásnak másokkal szembeni hatását megállapítani. Azonban hosszú fejlődési idő kellett, míg megrögzítették a szabályokat. A jognak a gazdaságra gyakorolt hatásáról csak e rögzítés után lehet szó. De bizonyos, hogy e hatás visszahatás és soha sem lehet oly erős, hogy egy gazdasági rendszernek alapjául szolgálhasson, de erős támasza s fentartója lehet a fennállónak. Nem állhat meg tehát Stammler***) véleménye, mely szerint nincs a világon olyan gazdasági jelenség s olyan közgazdaságtani fogalom, mely létalapját ne keresné a mindenkori jogi rendben, sőt melynek élete volna valamiféle jogi rendezés nélkül. Nem látja, hogy a jognak a jelentősége annyiban van, hogy a jog külső kísérő jelensége a gazdaságnak s mint ilyen nyilvánítója a gazdasági fejlődésnek is s e szempontból tükrözi a gazdaságnak. Más oldalról azonban irányítója s fentartója bizonyos gazdálkodási rendszernek. A jognak ilyenképpen fentartó ereje van, amennyiben a gazdasági fejlődésnek egy ideig akadályául szolgálhat.

A jogrend ugyan az érdekek küzdelmének eredményeképpen keletkezik, de azért a jogrend fentartása tekintetében nagy szerepe van azok felfogásának is, akiknek érdekeit sérti. A gazdaságilag, értelmileg vagy testileg erősebbek nagyobb szabadságához a gyengébbek hozzászokván, az eredetileg önkényesen kivett szélesebb jogkört ezek tartják leginkább tiszteletben.****) így az érdek alapján kelet-

*) *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung.* (Leipzig, 1896)

**) *Zur Methodik der Sozialwissenschaft.* (Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich 1896. évf. 228. s köv. 1.); Arnold: *Cultur und Rechtsleben* 89. 1. szerint gazdaság nem lehet jog nélkül, jogállam nélkül, államgazdaság nélkül s így álláspontja még következetesebb, mert a létező állapot szempontjából nézi a kérdést.

***) I. m. 204. 1., hol nagyon messzire ment a történelmi materializmus elleni gyűlöletében s eltévedt a probléma rejtelmében.

****) Menger: *Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Klassen.* (1905.) 5. s köv. 1.

kezett jog fentartó elemévé lesz a kötelezett lelki tehetetlensége, melynél fogva a létezőbe, mint megváltozhatlanba belenyugszik.

Az olyan népnél, mint a rómainál, melynél a gazdaság élénkebben hat a jogra, amely a jognak a gazdaságra gyakorolt visszahatását belátta, a politikai küzdelmek sohasem nélkülözték a gazdasági állapot és a jogintézmények megváltoztatása sokszor összefügg a patriciusok vagy plebejusok túlsúlyra kerülésével.*) Az újabb időbeli azonban az alsó néposztályok politikai jogainak hiánya s különösen a jog jelentőségének félreismerése az érdekek érvényesülését csupán egyoldalúan tünteti fel. Ebből magyarázható, hogy a jog egyoldalúságát s azt, hogy a hatalmon levők érdekeinek védelmét szolgálja, sokan tagadják, s hogy a másik oldalon a joggal, mint társadalmi tényezővel sokan nem törődnek.

Ennek okát kutatva, azt az osztályharc elmélete megteremtőjének, Marxnak, a történelmi materializmus névvel jelzett, de sokak által félreértett felfogásában találhatni, melyet Marx követői közül sokan a tételes jogintézmények szempontjából úgy magyaráznak, hogy ez a felfogás az ölhetett kéz politikáját írja elő a jogalkotás terén. E felfogás annyiban megegyezhet a Marxéval, amennyiben kétségtelen tény, hogy nála az osztályállást előidéző tőke mindig történet-gazdasági fogalomként jelentkezik, holott a tőke történetjogi fogalom is.**)

A tőke és vagyon jogi szerepét Marx nem ismerte fel, vagy legalább is nem mutatott rá, s így az orthodox marxisták kötelességüknek tartják a tőke e tulajdonsága előtt szemet hunyni. Ennek a nem látásnak következménye, hogy sok marxista általában a tőke ellen fordul, s a tőke fogalmát is perhorreszkálja, lényegében pedig csak a magántőkével szemben érhetünk el eredményeket. Az eredményes működés szempontjából sokan közülünk a fokozatos fejlődést nem becsülik s mindig csak várják a kapitalisztikus termelési rend összedültét.

A marxizmus egész küzdelme a jövedelemeloszlás mai alakja ellen folyik, ennek alapja pedig a magántulajdon. Az egész gazdálkodás hozadéka ma négy alakban jelenik meg: a földjáraadék, a tőkekamat, a vállalkozói nyereség és a munkabér alakjában. Az első pillantásra kétségtelen, hogy mind a négyféle jövedelem alapja a magántulajdon,***)

*) L. szerző: *A zálogjog általános tanai.* (1906.) I. k. történelmi rész. 5. s köv. 1.

**) Wagner: *Grundlegung der politischen Oekonomie:* IV. kiadás. I. 1. k. 306 1. I. 2. k. 669 1.; v. Ö. Arnold: i. m. 100 s köv. 1.

***) Navratil: *Gazdaság es jog.* 35. s köv. 1.; Chatelain: *Le problème de la repartition proportionnelle du revenu.* Questions pratiques de la législation ouvrière. 1907. évf. 20. 1.

tehát a mai jogrendszer. A jövedelemfelosztásnak ez az alapja a jogrend, de e jogrend alapja a gazdasági rend, csak külső jelenség, hogy a jogrend alapján lesz a tőke hozadéka kamat, földjáradék, vagy bér. A vagyon nemcsak a jog rendelkezéseinél fogva ad jövedelmet. Minden tőkés szabályozott helyzete jogi, amennyiben ezt a magán-, köz-, büntető-, közigazgatási, pénzügyi, sőt nemzetközi jog is biztosítja tekintet nélkül a személyre. A tulajdonjog kifejezés csak homályosan foglalja össze e jogi helyzetet. A tulajdonos a maga jövedelmét jogi tények segítségével biztosítja, s nem kell, hogy valamely gazdasági tevékenységet végezzen jövedelmének előállítására céljából. De ugyanígy kell jogi tény annak is, aki jövedelmét gazdasági tevékenységnek köszöni pl. a munkásnak. A jog tehát minden irányban átjárja gazdasági életünket.*) Minden gazdasági tény összefügg a joggal és így a jogrendnek a gazdasággal való összefüggése könnyen érthető. A jog azonban úgy szabályozza e helyzetet, ahogy a gazdasági tényezők erőviszonyainak megfelel. Ezzel azonban visszahat a jog a gazdaságra.

Kétségtelen, hogy a gazdaság olyan berendezése mellett, mellynél minden család összes szükségleteit saját készítményeivel elégíti ki, nincs szükség e kötelmi jog széles kifejlesztésére, hanem elég a dologi családi és örökjog. A gazdasági életnek a kereskedelemmel való bővülése szüli a forgalmi jogokat. A gazdaság elvei szerint csak a gazdaság, a forgalom tárgya határoztatik meg, de nem az a mód is, mely szerint a gazdaságban szerepel.***) Épen ezért minden gazdasági fogalomnak joginak is kell lennie, sőt az is pl.: tőke, kamat, pénz, bér, hasznóbér, munkabér, fizetés, csere, adásvétel stb. Egyúttal pedig e gazdasági s jogi fogalmak a gazdaság különböző volta mellett eltérők. A kezdetleges népek pl. több dologra nézve ismerik a közös tulajdont, mint a fejlettebbek, az iparos és kereskedő népeknél az ingó-jogi jelentősége is más, mint a földművelő népnél.

A jogrend a maga kényszerítő erejével azonban látszólag közvetlenebbül is érezteti visszahatását a gazdaságra. Így a nők, gyermekek munkája törvényi korlátozásának***) vagy a munkásbiztosítás s egyáltalán a munkásjóléti intézményeknek, különösen pedig a

*) V. ö. Somló: *Jogbölcseleti előadásai*: I. k. 72. 1.

***) Arnold: i. m. 94. 1.; Roscher: *System der Volkswirtschaft*. I. k. 10. §., aki azt mondja, hogy a jog a módját, a gazdaságtan az okát magyarázza a viszonyoknak.

****) G. Bunzel: *Die Beziehungen der politischen Oekonomie zu den anderen Sozialwissenschaften*. (Jahrb. f. Nationaloekonomie u. Statistik. 1903. VIII. f. XXVI. k.) 487. 1.

szolgálati szerződésnek a gazdaságra való visszahatását nem lehet tagadni, mert hiszen az utóbbi még ma is a rabszolgaság nyomát viseli magán. Kétségtelen, hogy a gazdaságnak a jogra való hatásából keletkeztek e törvények, de kétségtelen az is, hogy nem mind csak a munkáltatók érdekében hozott rendelkezések, s a gazdálkodás általános haladásának hatását ki lehet itt is mutatni. Minden jogváltozás előfeltétele azonban a gazdasági előfeltételek, mint alapok változása.

Az európai államok ma is földbirtokon alapuló államok, dacára azoknak a nehéz küzdelmeknek, melyeket a földbirtok az ingó vagyonnal küzdött, amíg kapitalizálódott a termelés és a tőke mai szerepét kivívta. A jog fejlődése azonban még nem felel meg a gazdasági fejlődésnek. Amit Petrazicky: *Die Lehre vom Einkommen* című művében így jellemez: „Ha egy szociológusnak feladatává tennők, hogy a tervezet (a német polgári törvénykönyvet érti) alapján . . . állapítsa meg, hogy mily műveltségi fokon álló népnek felel meg e törvénykönyv . . . arra az eredményre jutna, hogy az a nép kizárólag földműveléssel foglalkozik . . .” Ez a nézet fokozott mértékben áll a mi jogunkra. Ennek okát kutatva, azt a jog konzervatív voltában találni, melynél fogva nem állhat elő változás a jogban, dacára a gazdaság változásának.

A részletek vizsgálatánál fogjuk látni, hogy a jogszabályok csak a hatalom biztosításának eszközei, hogy a hatalom s a jog összefolyik, egyesül, azonosul s ezért igaz Pollák Illés*) állítása, hogy a jog csak hatalom, hogy a jog csak a birtokban levők védelme, hogy a jog a vagyon hatalma. Innen van az, hogy a jog a múltban kivétel nélkül a vagyoni értékű igények védelme s hogy a nem vagyoni érdekek, vagyis a személyi jogok ma is oly nehezen találnak védelmet, s ezt is csak a tömegek mind nagyobb mértékben való érvényesülése révén.

Miután a jogrend a vagyon védelme céljából keletkezett, az egész jogrend eleve a vagyontalanok elleni védelem és a vagyontalanok kizsákmányolására alkalmas kalózlevél.**)

A jogszabályokat abból a szempontból vizsgálva, hogy a hatalom milyen befolyással bír rájuk, azt látjuk, hogy vannak olyanok, melyeken az első pillanatra a gyakorlatlan is észre veszi az erőnek az igazság helyett való érvényesülését, ide tartoznak az összes közjogi s közigazgatási elvek; vannak olyanok, melyeknél az erőnek az a szerepe nem tűnik azonnal szembe, ide tartoznak a magánjogi elvek. Kétségtelen tehát, hogy a magánjogi szabályokban az erő befolyásának irányát s eredményét bemutatni bajosabb, mint a közjogban.

*) *Erősek és gyengék* 83. 1.

**) Pollák I.: *Erősek és gyengék* 187. 1.

II.

A nagybirtoknak általában a jogra gyakorolt hatását vizsgálva, de mellőzve a büntetőjogot, különbséget kell tennünk annak a jogintézmények oly csoportjára gyakorolt hatása közt, melyek révén a jogalkotásra is befolyhat a nagybirtokos s amely mindenki előtt világos, s azon befolyás közt, melyet az anyagi jogszabályok irányítása tekintetében gyakorol. S szem előtt kell tartani, hogy nem minden jogintézmény olyan, melynek részletes elvei közé a gyengébb elnyomásának eszközei világosan felveendők. Sok intézménynél elegendő a gyengék kizsákmányolásának lehetővé tételére a szabadságot s egyenlőséget kimondani, a nagyobb gazdasági hatalom úgyszólván biztosítja a túlsúlyt. A szabadság és egyenlőség tehát nem szabad hogy megtévesszen, amikor e jogintézményeket kutatjuk s amikor megváltoztatásuk érdekében küzdünk.

1. Az állami és magánhatalom, a köz- és magánjogok régebben egyaránt a földbirtokon nyugodtak. A régebbi európai jogrendszerek ezt a befolyást kétségtelenül magukon viselik. Ez a befolyás a jogszabályok alakjában rögzítve, hatalmas tényezője a földbirtokosok kiváló jogi helyzete megmaradásának, s így megnehezíti azt a küzdelmet, melyet a nagybirtok túlsúlyával szemben a polgárság és munkásság egyaránt folytatni kénytelen.

A jogrendszer, mint minden rendszer konzervatív. Ha valamely rendszer egy társadalmi osztálynak kedvez, még könnyebben maradhat fenn, ha meg éppen az uralkodó osztálynak kedvez, akkor éppen biztosítva van fenmaradása. Ez az oka annak, hogy a magyar jogrendszer olyan konzervatív, olyan nehezen illeszkedik az újonnan keletkezett gazdasági és társadalmi viszonyokhoz, sőt hogy az alsó osztályok szükségleteivel oly keveset törődik.

Természetes, hogy jogrendszerünk elvei a jogalkotó közegek, a jog és közigazgatásra befolyást adó szabályok szempontjából ép úgy kifogásolhatók, mint a jogélet oly vonatkozásaiban, melyeket anyagi jogi szabályoknak nevezhetni. Jogrendszerünkben az az elv látszik egyrészt kidomborodni, hogy minden jog a hatalmasoké s az, hogy a szegények ügyecskéivel nem érdemes foglalkozni. Röviden szólva jogunk arisztokratikus. Ezen nem csodálkozhatunk, ha elgondoljuk, hogy a mások leigázása által keletkezett nagybirtokok urai a maguk céljaira alkották s tartották fenn. Ez a körülmény legjobban a rendi állam korából fenmaradt jogi alakulatokban tűnik szembe. E tekintetben is az emberek lelki tehetetlensége nagy szerepet játszik, mely a már egyszer megszerzett kiváltságok elvétele, még az ezek

alapjául szolgáló egész állami rend megváltoztatásakor sem tudja keresztül vinni. Innen a politikai jogosultságnak a földbirtokkal való összekötése, melynek legkifejezőbb esete nálunk az 1885: VII. tc. 2. §-nak az a rendelkezése, mely szerint: „Örökös jogon tagjai a főrendiháznak . . . b) . . . a grófi vagy bárói címet nyert családok mindazon 24. évüket betöltött és nagykorú férfitagjai, kik . . . oly földbirtoknak telekkönyvi tulajdonosai és haszonélvezői vagy életfogytiglan haszonélvezői vagy oly családi hitbizomány birtokosai, melynek . . . egyenes állami földadója . . . legalább 3000 forintot tesz osztrák értékben.” Ilyen a múltban gyökerező intézmény a virilizmus, mely a Hk. III. r. 2. c. 8. §-ban nyer kifejezést, amikor a statútumok hozatalára nézve kimondja, hogy azokat a nép többségével és józanabb részével kell hozni, de ha a nép két részre oszlik, akkor határozattá az lesz, melyhez az előkelőbb s józanabb rész tartozik. Ez pedig az, „amelyikben a méltóságra és tudományra nézve jelesebb és hírnevesebbek vannak”. Nem különben jellemző rendelkezés az 1886:XXII. tc. 32. §-ának az a rendelkezése, mely szerint a községi képviselő-testület tagjai közt: „ . . . a község területén fekvő vagyoni után legtöbb adót fizető nagykorú hajadon, özvegy vagy törvényesen elvált nők . . . meghatalmazottjai . . .” is helyet foglalnak.

Mindezek és hasonló rendelkezéseknek a jogi életre való hatása csak közvetett, közvetlenül hábár láthatatlanabb módon, s így ellenőrzetlenebbül hat a nagybirtok a jog egész mezejére. E hatás legjobban szembetűnő a közigazgatási hatóságok előtt lejátszódó jogi életben mivel e hatóságok elsősorban a nagybirtokosoktól, mint választóiktól függnnek, akiknek érdekeit tehát ki is kell elégíteniök, mert ellenkező esetben existenciájukat veszélyeztetik. Minderről szólani azonban nem az én feladatom, erről más fog e helyütt szólani. A nagybirtoknak a magánjogra való hatásának vizsgálata az én feladatom.

Magasabb szempontból nézve a jogéletre gyakorolt hatást, kétségtelen, hogy a nagybirtok a jognak szigorú formalizmusát előmozdította s a magánjognak a kommercializálódásához hozzájárult s így az alsó osztályok helyzetét nagyon megnehezítette. Mielőtt azonban ennek a körülménynek bizonyítására áttérnénk, az egész magánjog mai szellemének indokai s alapjával kell megismerkednünk. Az e csoportban tárgyalandó intézményeken a nagybirtok hatása burkoltabb, bár nem kisebb jelentőségű, mint az e pont alatt felsoroltakon.

2. A mai társadalom egész gazdasági és jogi rendje a tulajdonjogra van építve. Azok a dolgok, melyek tulajdonáról szó lehet, két-félék: ingók és ingatlanok. Az ezekre vonatkozó tulajdonjog tartalmának megállapítása azon gazdasági állapotoktól függ, melyeken a

társadalom gazdasága épül. Így akkor, amikor a földművelés jelentősége csökkenvén, az ipar és kereskedelemmel egyenlővé lesz, az ingó és ingatlanra vonatkozó tulajdonjog közötti lényeges, legalább magánjogi különbség szűnni kezd és csak annyiban marad fenn, amennyiben az ingatlan természete ezt megköveteli. Az ingatlanhoz kötött közjogi kiváltság, mely az arisztokratikus rendi állással függ össze, azonban egy ideig fenmarad. Innen van, hogy a római jognak az ingók és ingatlanok közt különbséget nem tevő szabályai csak a legújabb időben nyertek élő tartalmat az új európai jogban, amely azonban a dolog természeténél fogva kielégítő azért nem lehetett, mivel az ingatlan és ingó különböző természetét meg nem szüntethette.**) Az újabb gazdasági alakulás annyiban volt befolyással az ingatlanra, hogy egyrészt mobilizálásához hozzájárult, aminek folytán az ingatlanok a tulajdonoshoz való kötöttségét a jog megszüntette, másrészt, hogy az ingónak az együttműködés, egyesülésre való törekvését mutatta ki. De a jogszabályok, melyek a szerzésre, a tulajdonra vonatkozó jog tartalmára, a zálogjogra, perekre stb.***) vonatkoznak, ma is különböznek az ingók s ingatlanoknál.

A jog alkotását csupán a közvetlen okok szempontjából nézve, azt látjuk, hogy sok irányú érdekek küzdelméből alakul ki. A kereskedő kereskedelmi szabadságot, a gyáros vámokat, a földbirtokos kiváltságokat, a földbirtok oszthatlanságát és elidegeníthetlenségét, a földműves és munkás az egyenlőséget, a föld parcellázását követeli.***) Annak az érdekei nyernek kielégítést, aki erősebb még ott is, ahol a törvényhozásban láthatólag az egész nép vesz részt s innen van, hogy a nyugaton, ahol a politikai jogok demokratizálódtak, a magánjogok még ma is arisztokratikusuk maradtak.

Az érdekeknek és a hatalomnak a magánjogban való érvényesülését legjobban meg lehet világítani a jobbágyság megszüntetése után Európaszerte keletkezett jogviszonyokkal. A jobbágyság mint rend megszűnt s kiváltak belőle az egyesek, mint munkások, akik a földesurakkal szembe kerültek. Természetesen gyengébbek voltak, mint a földesúr, s így bár a jobbágy törvényileg felszabadult a robot alul, de a szerződésekben mindenütt vállalta a robotot,****) mert a birtokossal szemben az egyes sehol sem bírta szabadságát megvédeni. A földműves, úgy mint a többi foglalkozásbeli, a saját foglalkozásából

*) L. szerző: *A tulajdonjog alaptanai* 215. 1.

**) Arnold: *Cultur und Rechtsleben* (1868.) 110. és szerző: i. m. i. h.

***) Arnold: i. m. 118. 1.

*****) Így van ez nálunk s Németországban is, mint Wendt: *Die Technik als Kulturmacht* (1906.) 251. s köv. 1. írja.

szűri le életfelfogását, miután foglalkozása a természettől függ, gondolkozásmódjában is megnyilvánul. A földműves helyhez és röghöz kötött s így a föld tulajdonosához való kötöttséget, az ettől való függést is jobban túri, mint az ipari munkás, amely utóbbi volt mindig a szabadság bajnoka s előharcosa.

Amikor a magántulajdonnak a jogra gyakorolt hatását vizsgáljuk, nem szabad szem elől tévesztenünk azt a különbséget, mely a nagybirtok s nagytőke, földműves és iparos, földművelés és ipar közt van. Ezek a különbségek azonban nem jelentik azt is, hogy a nagybirtokon alkalmazott és a nagyvállalatban alkalmazott munkásoknak egymásközi és a munkáltatóval szembeni viszonya lényeges eltérést mutatna. Az ipari munkásság körülményei a jobbágyság felszabadításával egyidejűleg történt céhrendszer megszüntetése után egy időre lényegesen különböztek a mezőgazdasági munkásokéitól. Az ipari munkás ugyanis szabad lett, ügyessége alapján a mesterrel szerződő egyed, mert az ipari termelésnél az egyéni ügyesség volt a legnagyobb tényező s azért, mert nagyipar hiányában a mester nem bírt azzal a túlsúllyal, mint a nagybirtokos a mezőgazdasági munkással szemben. A jobbágyból lett mezőgazdasági munkás megmaradt számnak, aki a birtokossal szemben különös ügyességre hiába hivatkozik, mert a termelés egyöntetű s kezdetleges berendezésénél fogva ennek úgy sincs értéke. Az ipari termelés átalakulása következtében az ipari munkásegyedből szám lesz s az ügyesség a személyes szolgálatra vonatkozó és művészeti ipartól eltekintve, alárendelt jelentőségűvé válik. A munkás, mint szám, egyenlősül összes többi társaival s a munkáltatóval szemben, mint összetartozó, közös érdekű tömeg helyezkedik, melyben az egyesnek, külön érdeke nem lévén, az összességben olvad fel mindegyik. A mezőgazdasági munkásnak ez a számjellege állandóan megmaradt s habár a rendiség megszüntetése az együvé tartozás érzését meggyengítette, de minden egyesnek az összességgel való érdekazonosságát nem s így a földbirtokosok az eddigi jobbági rend helyett sokszor az egyes, vagy kevés jobbágygal kerülvén szembe, érdekeiket könnyebben megvalósíthatták, mint azelőtt.

A birtokosoknak ez érdekérvényesülése a jogrendszer által vált lehetségessé, mely a szabad egyéni szerződés alapjára helyezkedett s mely már ez által is hátrányos volt a munkásra nézve, de amely még hátrányosabb volt azon tételes rendelkezéseinél fogva, melyek a földbirtokosok érdekét szolgálták.

Azokra a hatásokra, melyeket a birtokososztály a maga érdekének megvédésére a törvényhozásra gyakorolt, csak úgy lehet rámu-

tatni, ha a magánjognak, mely a jogi életet ma majdnem egészen magában foglalja, jelentőségét tisztázzuk.

A régi rendi szervezet helyébe az osztály tagozódás lépett. A rendi állás jogi tartalmát a közjog állapította meg, az osztályhoz tartozás közjogi jelentősége még nem szűnt ugyan meg, mert a politikai jogok tekintetében sem egyenlők a különböző osztályhoz tartozók, az osztályállás jogi tartalmának megállapítása mégis egész terjedelmében a magánjogba tartozik. S miután az osztálykülönbséget a magánjogok különbsége határozza meg, a magánjog osztályjoggá és a különböző osztályhoz tartozók jogviszonya esetében osztályközi joggá lett. E jog szerint kell ugyanis eldönteni az osztályállás alapjául szolgáló jogviszonyokat. A nagybirtoknak a magánjogra gyakorolt hatása szempontjából különbséget kell tenni a jogszabályok közt. Vannak: 1. olyanok, melyeknél az osztályállás közönyös; 2. olyanok, melyek a magasabb osztály érdekének szem előtt tartásával minden osztályra kiterjednek; 3. olyanok, melyeknél minden osztály érdekében külön szabályok létesültek; 4. olyanok, melyeknél a különböző társadalmi osztályhoz tartozók állnak szemben s így osztályközi jogelveknek nevezhetők. Kétségtelen, hogy ezek az elvek érdekelnek itt bennünket különösen s így csakis ezekről szólok.*)

3. A magánjog anyagán végigtekintve, kétségtelenül megállapítható, hogy a nagybirtok hatása leginkább a magánjog azon részein látható, mely az osztályközi magánjog neve alatt foglalható össze. A magánjognak szokásos felosztását tartva szem előtt, legkevésbé szembe-tűnő a nagybirtok hatása a személyjogban, sőt kétségtelen, hogy a személyiségi jogok nagyobb jelentősége egyenesen a legújabb fejlődés eredménye, mely az alsó osztályok egyedének jogi jelentőségét a tömegek összetartása révén a jogrendszerbe bevitte. A magánjog egyéb részei a nagybirtok befolyását nagyobb mértékben tükrözik vissza, így a dologjog, a kötelmi, a családi s öröklési jog.

1. Az örökjog nálunk a nagybirtok keletkezésénél csak kevés-sel régibb, mert a nagybirtok volt előbb egyéni s csak hosszú szá-zadok múlva lett azzá a közép- és kisbirtok. Az ingóságot soká elte-mették tulajdonosával. Az ingatlanra vonatkozó egyéni tulajdonjog elterjedésével, majd az ősiség kialakulásával az örökjog rendesen a vagyonok egy kézben való felhalmozódását mozdította elő, majd a leg-újabb öröklési jognak az öröklött, illetve ági vagyonban lemenők hiányában való öröklése esetében érvényes szabály, a családiassá-

*) L. szerző: *A magánjog osztályjellege s az osztályközi magánjog.* (Szocializmus II. évf.; 12. és köv. számaiban.)

got is felrúgja a vagyonfelhalmozódás biztosítása érdekében. Ilyen képen világos, hogy a tiszta anyagi érdek uralja örökjogunkat.

E szabályoknál annak a kimutatása, hogy ezek a nagybirtok hatásának tudhatók be, csak a történelmi fejlődés teljes felderítése révén válnék kétségtelenné, amire itt nem térhetünk ki.

2. A családjogban a nagybirtok befolyásának bizonyítása nem kevésbé bajos feladat. Ennek dacára azonban a családi vagyonjogban mégis könnyebben kimutatható, mint az örökjogban. Ott van elsősorban a hitbér, nemkülönben a hozományra vonatkozó jogelvek, a közszeremény. Ott vannak azok a jogszabályok, melyek a házastársak közötti szerződések érvényességéhez, az értékre való tekintet nélkül közjegyzői okiratot követelnek.

3. A nagybirtok befolyása a dologjog részletes elveinek megállapításánál rejt legkevesebb veszedelmet a többi osztályokra. A legnagyobb hátrány, melyet a nagybirtokosok az e körbe tartozó intézmények útján szereztek: a hitbizományok intézménye. Ennek célja, fennállása, biztosítása, a hitelezőkhöz való viszonya oly közismert, hogy ennek részleteire nem szükséges kitérni. A legtöbb intézmény részletes szabályozásánál azonban csak a nagybirtok igényeit kielégítő osztályt találjuk. Csak találomra ragadva ki valamelyiket, pl. a község szabályait, ez a körülmény azonnal szembetűnik.

Polgári törvénykönyvünk tervezetében a tulajdonközösség (683., 1732 —1744. §§.) csupán a tulajdoni hányad szerint nyer szabályozást, de az a körülmény, hogy kis birtokoknál a tulajdonostársak valamelyike okvetlen munkásságát is befekteti a birtokba, elkerülte a törvényhozó figyelmét s így ezt az esetet a feleknek mindig szerződéssel kell szabályozni, ha nem akarják a megbízás nélküli ügyviselet elveit igénybe venni. A szegény és tudatlan hátrányára létesített elv, hogy a kisajátítás miatti kártérítési igény csak bizonyos záros határidő alatt érvényesíthető.

4. A magánjognak ez a három első helyen említett része nagyon csekély tanúságot rejt magában a kötelmi joghoz képest, mert azok szabályai az alsó osztályok leigázásának eszközeként közvetlenül nem használhatók. Amiből nem következik az is, hogy csak a fent példaként említett néhány eseten kívül nem mutatható ki a gazdaságilag erősebbek befolyása.

A nagybirtoknak a magánjogra gyakorolt hatásának egyik legkézzelfoghatóbb példája a magánjog teljes kommercializálódása, mely soha sem történt volna, ha ez a nagybirtokosokra nézve nem előny nyel hanem hátránnyal járt volna. Ha az a nagybirtokosoknak is éppen úgy hasznára nem lett volna, mint a kereskedőknek.

A nagybirtokos már a kisbirtokossal szemben is és annál inkább vagyontalannal szemben a jogban járatosabb osztály, mert ügyeit nem maga, hanem közgei útján végeztetvén, mindenhez szakképzett közeg alkalmazhat. Ennek következménye a jogi életben a szigorú alkalmazkodás a jogelvekhez, a jogszabályok előírta formákhoz, a méltányosság kirekesztése a jogéletről s megkövetelése annak, hogy mindenki a jog legapróbb részleteit is ismerje. Ennek az alsó osztályokra való hátrányait már volt alkalmam tárgyalni a *Huszdik Század* 1907. évi januári számában. Másrészről a jog formalizmusához való ragaszkodásból a nagybirtokosra ezer előny származhatik, mert ő, illetve közgei ismerik az alakszerűségeket, de a kis ember, kivel összeköttetésben áll, nem. A nagybirtokos előnye a közgek nagyobb kötöttsége és saját üzemének könnyű áttekinthetősége.

A nagybirtokot a szigorú jog érdekkörébe ugyan a K. T. 259. §-nak 6. pontja vonja, de törvényhozási viszonyainkból könnyen megállapíthatjuk, hogy nem akarata ellenére. E törvényi rendelkezés szerint, „amennyiben iparszerűen eg folytatattatnak, kereskedelmi ügyleteknek . . . tekintendők . . . azon termelők ügyletei, kik saját terményeiket át- vagy feldolgozzák . . . amennyiben ez iparágak a kisipar körét meghaladják”. A nagytermelőre tehát a kereskedelmi jog elvei nyerne alkalmazást, ami azonban nem indokolja a kereskedelmi jog elveinek a nagybirtokossal és kereskedővel összeköttetésbe lépőre való alkalmazását, amit a K. T. 264. §-a mond ki, úgy intézkedvén, hogy ezen ügyleteknél, melyek az egyik szerződő fél részéről kereskedelmi ügyleteket képeznek, mindkét félre nézve a kereskedelmi törvény határozatai alkalmaztatnak. Ez által magánjogunk kommercializáltatott, mert a legtöbb ügylet olyan, hogy az egyik fél szempontjából kereskedelmi ügylet, úgy hogy a legtöbb esetben nem a magánjogi elvek, hanem a kereskedelmi jogi elvek nyerne magánjogunk kötelmi részében alkalmazást. A kereskedelmi, mint különös jog elvei ezáltal általánosakká lesznek, aminek hátrányos következményeit könnyű belátni.

Hogy a kereskedelmi törvény ez általánossá válása mily káros hatású az egyszerű földművesekre és a kevésbé művelt más nemkereskedőkre, azt könnyű kimutatni.

A kereskedelmi törvénynek (336. s köv. §§-ai) a vételre vonatkozó, mindenkit nagyon közelről érdeklő rendelkezései, a nemkereskedőkre is kivétel nélkül alkalmazást nyerne. Pedig melyik földműves, vagy más kisembernek van fogalma a minőségi hiányok érvényesítésének módjairól, a rendelkezésre bocsátásról, a záros határidőn való vételről. (Keresk. törvény 346. s köv. §§.)

Tudjuk azt, hogy a keresk. törvény 264. §-a szerint, ha valamely ügylet csak az egyik fél részéről kereskedelmi ügylet, azért mégis mindakét félre a keresk. törvény szabályai nyernek alkalmazást.

A kereskedelmi törvény rendelkezésének következményei csak akkor érthetők meg a maguk teljességében, ha figyelembe vesszük, hogy a keresk. törvény 268. §-a szerint az együttes kötelezettségek mindig egyetemlegesek, hogy a kezesség készfizetői kezesség (K. T. 270. §.), hogy a kereskedelmi ügylet a 280. §. szerint a nemkereskedő által se támadható meg feléntúli sérelem miatt, hogy a 284. §. szerint a nemkereskedőtől is követelhető kikötés nélkül is kamat, hogy kereskedelmi zálog esetén a 305., 306. §§. szerint az adós meghallgatása nélkül, sőt még bírói közbenjárás nélkül is eladható a zálogtárgy.

Az a rendelkezés, mely a nem kereskedők közül csak a nagybirtokosokra előnyös, a K. T.-nek 259. §-ból és a kereskedő fogalmának oly meghatározásából folyik, mely a nagybirtokost termeivényeinek a kisipar körén túl való feldolgozása esetén kereskedőnek tekinti. Ez reá nézve előnyös, mert a magánjog sokszor bizonytalan szabályai helyett, az alkalmazottjai által jól ismert írott kereskedelmi jog hatálya alá helyezte.

Ezeket az állításokat a gyakorlati élet példáival megvilágítva kétségtelenné válik, hogy ezek csupán a kis emberre károsak. A nagybirtokos vagy jószágkormányzója, kasznárja, tisztje tudja, hogy a megrendelt gépet az átvételkor meg kell vizsgálni s ha hiányos, vagy ha más gépet kapott, az eladót azonnal értesíteni kell, vagyis rendelkezésére bocsátani stb. De a kis földműves ezt nem tudja, aztán meg a levelet se tudja megírni, vagy nem tudja hova küldeni. Azután mit tud pl. a kis ember a jövőendő termés eladásáról stb.?

Hogy milyen igazak ezek az állítások, azt Nagy Ferencnek a magyar jogászegyletben a kereskedelmi törvény harmincéves múltjáról tartott előadása is bizonyítja, amikor azt mondja, hogy „. . . törvényhozásunk általában s a kereskedelmi törvény túlzott s a gazdasági térre egészen indokolatlanul átvitt liberalizmusnak hódol, amely lehetővé teszi, hogy a gyengébb társadalmi osztályok az erősebbek által kizsákmányoltassanak.”

Nem akarok soká időzni Nagy Ferenc kijelentésénél, de mégis meg kell jegyezmem, hogy ezekhez a szabályokhoz a liberalizmusnak kevés köze van. A kérdés lényege abban a körülményben keresendő, hogy azok az osztályok, melyek az alsó osztályokat fosztogatták, a nagybirtokosok védszárnyai alatt álltak. Nem liberalizmus, hanem érdek

az, ami arra készítette az uralkodó osztályokat, hogy a káros irányú jogalkotást eltűrték.

Az alsó és tapasztalatlan néprétegek könnyű kizsákmányolásának lehetősége igaz, hogy a nyugaton is megvolt, de csak volt, s ez alig szolgálhat menteségünkre, mert hiszen az ottani viszonyok mások, másrésről ha a rosszat utánuk csináltuk, meg kellett volna már a javítást is utánuk csinálni. Eltértek már a fenti hibás állásponttól Svájcban 1883-ban, Németországban 1897-ben, Franciaországban pedig nem is volt rá szükség, mi azonban 1875. óta megmaradtunk egy alapon. Vajjon miért? Erre két szempontból felelhetni: *a)* a tények okát nem látó jogász, *b)* az okkutató szociológus szempontjából. Az elsőnek példája Nagy Ferenc, aki a jogászegyletben 1899-ben december hó 16-án tartott előadásában az alábbiakban adja elő a magánjog kommercializálódásának külső eseményeit és szubjektív törvényszerkesztési okait. Ez előadásban azonban sehol sem tér ki arra, hogy melyek voltak Németországban s nálunk is e rendszer elfogadásának okai. Hallgat arról, hogy a nép képviselői nem a nép képviselői, hogy a minisztérium s a törvényszerkesztő osztály nem az ország, hanem egy osztály közege, hogy a jog az erősek érdekvédelmének eszköze.

„A kereskedelmi törvény tudvalevőleg az ú. n. vegyes rendszeren épült fel, amely szerint a kereskedelmi jog nem csupán a kereskedők joga, hanem a nemkereskedőkre is kiterjed, még pedig nemcsak akkor, ha kereskedőkkel kötnek ügyleteket, hanem enélkül is az ú. n. tárgyilagoss (objektív) vagy feltétlen (abszolút) kereskedelmi ügyletek alapján, melyek spekulacionális természetüknél fogva akkor is kereskedelmi ügyletek, ha egyik fél sem kereskedő. (Kereskedelmi törvény 264. §.) Amennyiben pedig a kereskedelmi jog a kereskedők joga, a törvény taxatív felsorolja azokat az ügyleteket, melyeknek iparszerű kötése a kereskedői minőséget megalapítja. (Kereskedelmi törvény 258., 259. §§.) Ezt a rendszert szintén a német kereskedelmi törvénytől vettük át s annál nagyobb megnyugvással fogadtuk el, mert azt láttuk, hogy az újabb kereskedelmi jog mindenütt levette kizárólagos osztályjog jellegét, aminővel régebben bírt, sőt a francia *Code de commerce* s közvetlen utáinzatai még erősebben objektívizálták a kereskedelmi jog kiterjedési körét, mint a német kereskedelmi törvény. Ismertük ugyan azokat az ellenvetéseket, melyek e vegyes rendszer ellen felhozattak: hogy kissé komplikált, hogy a kereskedelmi jog különös szabályai csak a hivatásos kereskedelem körében fejlődtek ki, tehát csak ennek számára tarthatók fenn. De ezzel szemben mi sem zárkózhattunk el azon tekintet elől, hogy a kereskedelmi spekulációk a kereskedői hivatástól, függetlenül is gyakran fordulnak elő

hogy a modern forgalmi élet általában bizonyos kereskedelmi jelleget öltött, kommercializálódott, minélfogva nincs meg többé annak a jogsultsága, hogy a kereskedők és nemkereskedők azonos ügyleteit különböző jogi elbírálás alá helyezzük. Annál kevésbbé lehetett szó arról, hogy a magunk kereskedelmi törvényét, ellentétben az általános európai fejlődéssel, az alanyi rendszeren építsük fel, mert azt láttuk, hogy a kereskedelmi jog az általános kötelmi jogot is a maga szellemében átalakítja, hogy erős törekvés mutatkozik arra, hogy az általános kötelmi jog annyira kereskedelmivé tétessék, miszerint külön kereskedelmi jogra ne is legyen szükség, aminthogy pl. Svájcban e törekvés meg is valósították nálunk is voltak, akik ezt indítványozták.

De íme, ismét a mi mestereink: maguk a németek azok, akik ezt a rendszert jónak találták megint félredobni s ezzel oda jutottunk, hogy a kereskedelmi törvény rendszerének, oszlopainak szilárdságába vetett bizalmunk is meg van rendülve.”

Hogy azok a német mintára létesítendő újítások ha meglesznek nálunk nem az alsó osztályok, hanem az uralkodó osztályok érdekét fogják szolgálni, az kétségtelen.

Sehol egyszó sincs a fentiekben arról, hogy kereskedelmi jogunkat másképp is lehetett volna szabályozni, hogy a nagybirtok érdeke volt a magánjog kommercializálódása, hogy az meg fog maradni azért, mert a hatalom a tőke és a nagybirtok kezében van. Erről persze nem szólhat az, aki csak a kész jogszabályokat nézi, de nem azok keletkezésének okát.

A kötelmi jog részletes elveinek vizsgálatánál tűnik leginkább szembe, hogy miképpen érvényesül az uralkodó osztály befolyása. Általános elv, hogy a tulajdonos minden a tulajdonát képező dolog által okozott kár megtérítésére köteles. Ezt az elvet a munkások biztosítására vonatkozó törvény megtörte akkor, mikor a biztosított munkásokat is kötelezte a biztosítási díjak fizetéséhez való hozzájárulásra. E törvény látszólag a munkások érdekében létesült s tényleg a munkáltatók érdekében.

A kiskorúak, ha vagyonuk van, e vagyon tekintetében semmiféle érvényes jogügyletet nem köthetnek, a törvény gondoskodik vagyonukról a gyám, gyámhatósági jóváhagyás és mindenféle szigorított eljárás segítségével, hogy vagyonuk el ne kallódjék. Arról a kiskorúról, aki 14. életéve betöltésével saját maga gondoskodik eltartásáról senki sem gondoskodik, őt senki se ellenőrzi, ő a maga egyetlen vagyonát, munkaerejét elpazarolhatja, ezt bármely tapasztaltabb kizsákmányolhatja felelősség nélkül.

Egész jogrendszerünk csak a gazdag, a boldog birtokos védelmével törődik.

4. Azok a jogszabályok, melyek a nagy vagyonúakat nem érintik, de amelyek a kisvagyonút tönkretehetik, oly számosak, hogy nem is szükséges példát említeni. A jog szigorú formalizmusa a szegényebb s a jogban járatlanabb zsarolója. Nem szólva a perrendtartásról, elég példa kínálkozik erre, mint láttuk az anyagi jogban. De ha és amennyiben a jogszabályok nem volnának is egyoldalúan igazságtalanok, a jogszolgáltatás, mely a bíró kezében van, mindig a mindenkori uralkodó osztály befolyása alatt áll. A jogszabályok magyarázata mindig az uralkodó osztály felfogásától függ, amelynek befolyása alól a bíró nem vonhatja ki magát.*)

Egyáltalán az uralkodó közfelfogás olyan tényezője a jogrendnek, amely alól kevesen tudják magukat kivonni. Ki gondol arra, hogy a köztisztviselőknek fizetési osztályokba való sorozása ugyanaz, mint a munkások abbéli követelése, hogy idő szerint díjazzák, mert így tehetségesnek és tehetségtelennek, szorgalmasnak és renyhének, lelkiismeretesnek és lelkiismeretlennek egyforma díjazása van. A közhivatalon kívül a mai rend hívei az érdem szerinti díjazást tartják helyesnek, de itt nem, mert ez tulajdonképen szintén a díjazásra inkább rászoruló alsó osztályok hátrányára fennálló szabály, s arra való, hogy az uralkodó osztályból lecsúszottaknak annál biztosabban lehessen meg nem érdemelt megélhetést biztosítani, hogy a szegény protekció nélküli, a protekciós dolgát is elvégezze abban a reményben, hogy munkája révén fog haladni.

A nagybirtok befolyása legkönnyebben a mezőgazdasági munkásokra vonatkozó törvényekben mutatható ki. Már maga az a körülmény, hogy az 1898: II. t.-c. kiindulási pontja a sok munkással kötött szolgálati szerződés, mikor jogrendszerünk állítólag az egyéni szolgálati szerződés alapján áll s a kollektív szerződést el nem ismeri, eléggé megvilágítja ezt. A törvény részletes szabályai meg a nagybirtokosok érdekének oly érvényesítését mutatják, amilyenre nincs példa az újabb törvényhozások történetében. E törvények úgy magán-, mint büntetőjogi**) rendelkezéseit a nagybirtokosok érdeke diktálta. E törvény szerint egy birtokos áll szemben sok munkással, akikkel egyszerre szerződik s mégis érvénytelennek jelenti ki a munkásoknak a bérre vonatkozólag létrejött megegyezését.

Nem folytatom azonban tovább a részletek felsorolását, csupán

*) Pollák I.: i. m. 218. 1., 229. 1.

**) V. ö. Szerző: *A sztrájk büntetése* című művét.

arra utalok, hogy a magánjog anyagának részletes tárgyalása kapcsán bárki megtalálhatja azokat a részletelveket, melyek a nagybirtok érdekét szolgálják. A főrendiházi tagság, a virilizmus és a többi látható befolyást biztosító tényezőkön kívül tehát a nagybirtoknak gazdasági túlsúlya sokkal nagyobb jelentőségű, mert ennek révén befolyása észrevétlenül érvényesül s így az ellene való küzdelem bajosabb. Annak a felismerése már most, hogy a jogban is érvényesülhet bizonyos osztályok hatalmi túlsúlya, a jog és igazság azonosítását kizárja. Amit jognak és igazságnak neveztek eddig a jogászok, arról az újabb kutatás megállapította, hogy hatalom és érdek.

Ágoston Péter.

